

Fejes Endre: Szerelemről bolond éjszakán

„Az ember jellemében hordja sorsát” — mondja Zimonyi István, Fejes könyvének egyik főhőse, miközben életének történetét meséli el új szerelmének a „bolond éjszakán”, amikor csak az igazat akarja mondani. S nem is hazudik akkor sem, mikor az előbbivel éppen ellentétben a körülmények jellemformáló szerepéről vall: „Én ott születtem. Túl az üveghegyen, az ezerszer áldott nyolcadik kerületben. Hároméves voltam, kis taligát loptam az óvodából. Négyéves, almát a fűszerestől. Tízévesen tanultam a törvényt. Nőnek nem lehet igaza. Bal zsebemben pénz legyen, jobb zsebemben rugós kés. Senkitől ne kérjek, senki el ne vegye. Dolgozót szánni, betörőt becsülni, besugót hazavágni, koldust leköpní. Ilyen világ nevelt föl, mást nem ismertem.”

Mi történik, ha a jellemnyomorító környezet és az eltorzult jellemek tartósan együtt élnek? Van-e mód kitörni ebből a bűvös körből, eljutni az értelmesebb élethez, sorshoz? S ha igen, milyen úton? A Peer Gynt-motívumoknak nagyon fontos funkciójuk van a regényben, hiszen végső soron a hasznos élet—eltékozolt élet — Lukács Györggyel szólva —, az ember mint mag vagy héj kérdései állnak közép-pontban itt is, sok más Fejes-műhöz hasonlóan. Fejes írásainak vissza-visszatérő alapkérdései ezek, mint ahogy mostani hősei — Rósz Gyuri, Taniszter és Zimonyi — szintén sok tekintetben rokonok más regényeinek és elbeszéléseinek szereplőivel. Önismétlésről azonban szó sincs, mert egyrészt a téma nagyon gazdag, sok lehetőséget tartalmaz, másrészt úgy látszik, Fejes minden eddiginél következetesebben vezet végig alakjait ezen az úton, s közben talán újszerű válaszokat is ad majd a régi kérdésekre.

Az óvatos fogalmazás és a jövőre való utalás azért jogos, mert a *Szerelemről bolond éjszakán* az írói jelzések szerint is első része egy többkötetes műnek. Azt már ebből is tudjuk, hogy Rósz és Taniszter meghalt, Zimonyi pedig visszatért Magyarországra (sőt itthoni életéből is felvillan egy-két mozzanat), de az „első éjszaka” múltat idéző történetének végén még mindhárman a német—francia határnál vannak, a legnagyobb bizonytalanságban jövőjükéről.

Zimonyiek előtt meg-megújulón választási lehetőségek nyílnak, de nekik már legelső döntésük is rossz: 1945 nyarán, amikor az „ilyen világ nevelt föl” ellenében kibontakozó új élet nekik is helyet adott volna, nyugatra szöknek. Céljuk Párizs, a kaland, a könnyű érvényesülés, gazdagság, de ehelyett ausztriai és németországi kivándorlótáborokban hanyódnak. Ekkor döntenek másodsor, ezúttal is szerencsétlenül. Tervükhöz makacsul ragaszkodva, mindent arra az egy lapra tesznek fel, hogy a tábor közvetítésével jutnak ki Franciaországba. Kizárólagos életközegük a láger lesz. A háború utáni nemzetközi politikai helyzet ellentmondásai itt is erőteljesen hatnak, bizonyos értelemben mégis zárt világ ez, s Rószék teljesen alkalmazkodnak „törvényeihez”.

Fejes nagyon árnyaltan ábrázolja hőseit, vonzó és taszító tulajdonságaik egységében. Ez az élethelyzet hallatlan energiákat mozgósít bennük, sok, addig rejtett képes-

ségüket hozza felszínre — például Rósz Gyuri ökölvívó adottságait —, erőfeszítésük a fennmaradásért gyakran bámulatos. Fejes nagy kedvvel foglalkozik annak vizsgálatával, hogy milyenek az emberi kiteljesedés lehetőségei objektíve erősen korlátozott körülmények közt, s olyan alanyoknál, akik szubjektíve sem látnak túl ezeken a korlátokon. Mert Zimonyiéknak fel sem vetődik a tájékozódás igénye olyan kapcsolatok és közösségek iránt, amelyek tartalmasabb élethez segíthetnék őket, s a hazatérés gondolata még Tanisztert se foglalkoztatja komolyan, aki pedig a legtöbbit beszél róla. Ehelyett átveszik környezetük harcmódorát, a fogért fogat elvet, a törvénytelenésre törvénytelenséggel válaszolnak. A bűnre bűnnel felelve nem lehetnek alakítói, még kevésbé legyőzői embertelen körülményeiknek, ellenkezőleg: egyre jobban foglyaivá, konzerválóivá, sőt újratermelőivé válnak. Útjuk fokozatosan lefelé halad, s törvénytelenül jutnak a könyv végén addigi sorsuk mélypontjára, amikor a hön óhajtott Franciaország elérhetetlennek bizonyul számukra.

Fejes valószínűleg tudatosan vágja el az összekötő szálakat a nagyobb társadalmi erőktől, s mozgatja ilyen viszonylag zárt körben hőseit; azért, hogy bizonyos sajátos objektív viszonyoknak és az általuk kiváltott szubjektív emberi reagálásoknak dialektikáját egy vonatkozásban következetesen végigvigye. Azt a változatot mutatta fel, amikor a bűvös körből nincs kiút, mert a kitörési kísérlet pusztán személyes boldogulásvágyból végrehajtott, s magának bármiféle eszközt s módszert megengedő egyéni akció. A tanulságok negatíve adódnak a hősök elpazarolt erőfeszítéseiből, kudarcaiból, bukásaiból. Az már természetesen más kérdés, hogy a regény folytatásában is elegendő lesz-e ennyi. Mindenesetre Zimonyi hazatérése előlegezi egyfajta reális kiút ábrázolását is.

Fejes Endre könyve élvezetes és szórakoztató olvasmány. Távolról sem egyszerű és olcsó disszidenstörténet, jóllehet kalandok sorából épül fel, de ezek sohasem öncélúak, hanem a sorsok és a jellemek bemutatását szolgálják, s rajtuk keresztül a gondolatmenetünkben vázolt mögöttes sík, mélyebb jelentés hordozói is. A három főalak ábrázolásának íróilag nehéz feladatát szintén nagyon jól oldotta meg Fejes. Úgy kellett tudniillik jellemezni hőseit, hogy bennük a közös és az egyéni jegyek megfelelő összhangban legyenek. Rósz, Taniszter és Zimonyi gondolatvilága, életvitele és célja a lényegben nem különbözött, végső soron mindhárman *ugyanazt* akarták, érezték, gondolták és cselekedték, de mindegyikük a *maga módján*, a maga egyéniségének megfelelően. Rósz hirtelen haragú, verekedésre, bicskázásra és lopásra mindig kész, családra és gyermekekre vágyakozó, sznob művészetrajongó. Taniszter a nőkkal szemben félszeg, gyenge fizikumú, de a szerény keresetét a varrogép fölött éjszakáig görnyedő ember, aki a másik kettő nélkül nem tudna megállni a lábán, keresetét mégis elrejtí elölük. Zimonyi a beszéd nagymestere, de az ütéstől és a szúrástól sem riad vissza, életeleme a szerelem, ám házasságra nem gondol, „veszedelmes haragtartó”, aki őszintén szereti a barátságot és néha líraian érzékenyül. Mindegyikük külön világ, de az alapkérdés felől tekintve pl. Rósz agresszivitása és Taniszter gyámoltalansága csak fokozati és nem minőségi különbség, mert remélt boldogságuk eléréséhez alapjában ugyanazt a zsákutcát választották mind a ketten.

Külön fejtegetést érdemelne a könyv stílusa. A regényben végig Zimonyi beszél, s ennek a megoldásnak legalább két funkciót kell betöltenie. Egyfelől az ábrázolt világ belülről való megjelenítését, másfelől — íróilag talán ez a nehezebb — a nyelvi eszközökkel történő elidegenítést mindattól, ami ebben a világban humánnumellenes. Zimonyi betörőszargonja s egyszerre sodró és töredezett stílusa jól szolgálja a hiteles atmoszférateremtést, a személyes átéltség hevét, hangulatát és élményét árasztva, a többnyire rövid mondatok gyors pattogása azonban sajátosan kemény és rideg tónust is ad, nyelvi-zenei aláfestését a regény zord törvényű, kegyetlen világának.

Fejes regénye önmagában is helytálló, jó mű. Sok függ azonban a folytatástól. Zimonyi azt mondja az utolsó lapon, hogy „... el fogom mesélni még barátaim bukását. Még egy mesét, igazi mesét is akarok mesélni. Anyámnak.” A *Szerelemről bolond éjszakán* nagy várakozást keltett bennünk a további mesék iránt. (Magvető, 1975.)

VÖRÖS LÁSZLÓ